

TEX TO LOGI CA

Szerkesztő

Dobi Edit - Andor József

Esettanulmányok a szövegkoherenciáról

Debreceni Egyetem
Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 2017

OFFICINA TEXTOLOGICA

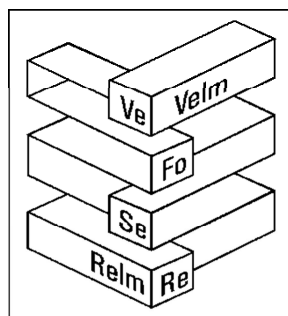
20.

Esettanulmányok a szövegkoherenciáról

Szerkesztette

Dobi Edit

Andor József

Debreceni Egyetem
Magyar Nyelvtudományi Tanszék
2017

Officina Textologica

Lektorálta:

ANDOR JÓZSEF
DOBI EDIT

Borítóterv:

VARGA JÓZSEF

ISSN 1417-4057

ISBN 978-963-473-925-8

Debreceni Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék
Nyomdai munkálatok: Kaptális Kft.

Tartalom

Előszó	7
CSÜRY ISTVÁN	
A zabolátlan koherencia.....	11
ANDOR JÓZSEF	
Az avantgárd próza koherenciája – József Attila kapcsán	39
DOBI EDIT	
A mentalizációs korlátokból adódó szövegértésbeli eltérések.	
A szemiotikai textológiai jelentésreprezentáció lehetőségeiről	52
FENYŐ DÁNIEL	
Trópus és koherencia	68
KÁRPÁTI ESZTER–KLEIBER JUDIT	
[?] Fogalmi [?] verbális.	
Verbálisan rögzített diskurzusok pragmaszemantikai elemzése	79
SIMON GÁBOR	
Következtetési műveletek és koherenciateremtés	90
TÓTH ÁRON TAMÁS	
Kitöltendő rovatok. A kontextus és a fogalmi sémák szerepe	
Kosztolányi <i>A szó hatalma</i> című publicisztikai írásában	100
KISS SÁNDOR	
Szövegnyelvészet és műfaj	114
SKUTTA FRANCISKA	
Kezdőmondat és szövegtípus	123
GELLÉRT RITA	
Verbális és zenei összetevőkből álló multimediális szövegek	
koherenciájának vizsgálata	131
HAASE ZSÓFIA	
Szövegnyelvészet és Kreatív Írás.	
Szövegnyelvészeti ismeretek kreatív közvetítése a felsőoktatásban	147

4. Trópus és koherencia

Fenyő Dániel

1. A koherencia és a trópus fogalma, viszonya

A koherencia, azaz a szövegfelszín alatt meghúzódó „fogalmak és viszonyok kölcsönösen elérhető és releváns volta” (Beaugrande–Dressler 2000: 25) független a konnexitástól, valamint a kohéziótól. A szövegség alapjának a konstingencia tekinthető. Petőfi S. János definíciójában a szöveg „minden olyan [...] nyelvi képződmény, amely egy adott vagy feltételezett kommunikációs helyzetben egy adott vagy feltételezett funkciónak (intenciónak) eleget tevő, összefüggő és teljesnek tekinthető *tényállás-konfigurációt* juttat kifejezésre összefüggő és teljes megformáltságúnak tekinthető *szövegmondat/szövegmondatlánc* formájában” (Petőfi 2009: 25).

Bár a szövegség meghatározásának tétje az egyes befogadón múlik mint a koherencia elfogadhatóságának aspektusán, érdemes figyelembe venni a beszélőt is mint a koherencia szándékoltságának aspektusát. Kiss Sándor Karl Bühler nyomán azt mondja, hogy „a nyelvi jel nem csupán tárgyakhoz és tényállásokhoz van hozzárendelve [...], hanem az üzenet küldőjéhez is (mint »szimptóma« [...]) s ugyanígy ennek címzettjéhez (mint »szignál«)” (Kiss 2012: 17). A megnyilatkozóhoz és címzethez tartozó, Beaugrande-tól és Dresslertől származó felhasználóközpontú fogalmak (*elfogadhatóság* és *szándékoltság*) szorosan összekapcsolódnak. A szándékoltság a létrehozó azon törekvése vonatkozik, hogy olyan szöveget alkosson, amellyel képes egy bizonyos célt elérni. E cél elérése azonban összekapcsolódik a koherens szöveg előállítására való törekvéssel, hiszen a befogadó a rá hagyott vehikulum-imágót a világdarab előállítási tendenciájának, így a relátum meglétének hiányában nem tudja szövegszerűnek elfogadni, mivel nem képes egy olyan összefüggő tényállás-konfigurációt képezni, amely megfeleltethető lenne egy adott valóságdarabbal. Ebből következik tehát, hogy szükséges a szöveg és a befogadó kapcsolati rendszerébe beleilleszteni az alkotói szándékoltságot.

E törekvés jelenik meg a Gadamer hatástörténeti elvét felhasználó, Jauss nevéhez fűződő recepcióesztétikában is, amelyben a *sensus* a dialogizmus révén érvényesül, tehát a szöveg nem produktumként, hanem olyan – elsősorban történeti – folyamatként jelenik meg, amelyben a befogadó a szöveghez mint válaszhoz konstruált kérdése által fedi fel a tényállás-konfigurációt. A szemlélet szerint az adott *sensus* értelmezését már saját történeti kontextusában is bizonyos elvárások

határozzák meg. A saját korának kulturális kontextusába ágyazottság a későbbi korokból visszatekintve történelmi horizontként artikulálódik, amely részesévé válik a befogadó elvárási horizontjának, amely az adott szöveg befogadásának függvényében alakul. Ezáltal a koherenciát alkotó tényállások reflektálnak a mű eredeti kontextusában keletkező befogadói kérdésekre, ugyanakkor a jelenben lévő problémák, kérdések megválaszolójaként is funkcionál. A hermeneutikai szemlélet alkalmazható a szövegtani vizsgálatokban is: „a szövegkoherencia rendszerként értelmezhető, a rendszer pedig állapotként, amelynek változásai időben zajlanak le, tehát a rendszer fontos összetevője az idő. A rendszer idővonatkozás nélküli leírása a tektonika, e leírás idővonatkozással való ellátása dinamikát eredményez. A koherencia akkor jön létre, ha a beszélői és a hallgatói rendszer egymás elvárásait figyelembe véve koherens állapotba kerül a feldolgozó folyamatok nyomán, és így a két rendszer együttesen hoz létre egy koherens állapotot” (Tolcsvai Nagy 2001: 54).

Ezen procedurális rendszerelmélet, de már a hermeneutikai iskola is szakít Gadamer hatástörténeti elvével; nem fogadja el az olyan szöveg létezését, amely nem szorul rá az időbeli távolság figyelembe vételére: „A klasszikus művel szemben is kötelessége a befogadói tudatnak, hogy a szöveg és a jelen között feszülő viszonyt felismerje” (Jauß 1999: 64). A vehikulum-imágó közvetítésével a vehikulumhoz rendelt nyelvi-szemantikai organizáció, a *sensus* értelmezhetőségének lehetőségét szorosan köti az esszenciálisan e modellhez tartozó időbeliséghez, valamint a befogadót körülvevő, értelmezését behatóró történeti hagyomány (elvárási horizont). A befogadó kulturális tapasztalata szerkezetéből adódóan olyan elemeket tartalmaz, amelyek a befogadót képesek megvezetni, a szándékolt értelem helyett egy másik tényállás-konfigurációt konstruáltatni.

Paul de Man nyomán ezt a jelenséget antropomorfizációnak nevezem, amely „valamit valami másnak vesz, amit aztán adottnak lehet tekinteni. Az antropomorfizmus egyetlen állítássá vagy lényegiséggé fagyasztja a tropologikus átalakulások és tételezések végtelen sorát, s mint ilyen, kizár minden egyebet” (de Man 2002: 317). Olvasás közben a relátum-imágó képződésének stratégiájába bele nem férő relátumokat a befogadó szelektálja, figyelmen kívül hagyja, így kapva egy összefüggő tényállás-együttest. Ez a jelenség redukálja a szöveg textualitásának jellegét, hiszen megfosztja a nyelvet azon – Nietzsche *A nem morálisan felfogott igazságról és hazugságról* című szövegének de Man által tovább gondolt – jellemzőjétől, miszerint „a nyelv paradigmatisztruktúrája retorikai és nem reprezentációs, azaz a referenciális, adott jelentés kifejezése” (de Man 2006: 127). Ezen megjegyzés alapján a koherencia kérdéskörét a retorika felől is lehetne vizsgálni a fogalom azon értelmében, mely nem kizárólag a másokra irányuló tényleges cselekvés, a meggyőzés, hanem a nyelven belüli trópusok és alakzatok tanulmányozását jelenti.

Arisztotelész meglátása *Retorika* című munkájában, miszerint „mindenki metaforákkal társalog” (idézi: Kemény 1999b: 396), rávilágít a trópusok, valamint a szövegértelem kapcsolatára. Ha a beszéd működését alapvetően a trópusok határozzák meg, úgy a megismerés szükségszerűen szintén trópusokon keresztül vezet. Arisztotelész *Poétikájában* ugyanakkor ez olvasható: „legfontosabb a metaforák használata, mert csak ezt nem lehet másoktól eltanulni, ez a tehetség jele” (idézi: Kemény 1999a: 392). Itt a szókép egyfajta nyelvi különlegességgként artikulálódik. Kemény Gábor a két idézet közötti ellentmondást azzal oldja fel, hogy a metafora fogalmát megosztja. Szerinte a *Retorikában* a metafora a hétköznapi beszédben rejlő szóképként (pl.: *hegyhát, szélfütyülés*) jelenik meg mint a nyelv legősibb része, míg a *Poétikában* a normától való eltérésként, szabálytalanságként definiálódik, amely a költői beszédmód sajátossága. Ez az elképzelés utal a trópusokról való diskurzus két alapvető, ellentétes irányára. A két véleményt egymáshoz közelítve azonban kitűnik, hogy a trópusok olyan nyelvi normától való eltérések, melyek a nyelv használatából erednek. Ezt a paradoxont oldja fel Paul de Man retorikai tárgyú írásaiban, melyekben Nietzsche nyelvszemlélete érvényesül: „Egyáltalán nem létezik a nyelv nem-retorikus »természetessége«, amelyre apellálhatnánk: a nyelv maga szintisztán retorikai fogások eredménye” (kiemelés: de Man 2006: 127). Ebben az elképzelésben a retorika valódi tárgya a trópusok vizsgálata, amelyek – Saussure fogalmát használva, a parole részeként – nem esztétikai vagy szemantikai fogalomnak, hanem nyelvi paradigmáknak tekinthetők.

A trópus ezen értelmében vizsgálom meg a koherenciával való viszonyát Parti Nagy Lajos *Szódalovaglás* című kötetén keresztül, előbb azonban érdemes néhány szót ejteni a kötet kiválasztásának okáról, illetve annak recepciójáról. Az 1990-ben megjelent szövegkorpuszt Angyalosi Gergely az utóbbi tíz év legjelentősebb műveként üdvözölte, amely a szerző addigi költészetének újraértelmezéseként az életmű origójának a *Parti-Nagy féle tű nullfokának* tekinthető. Ez összhangban áll Keresztury Tibor kijelentésével, miszerint a kötet „egy eljárás mód összefoglalása és meghaladása” (Keresztury 2002: 127).

2. A Szódalovaglás értelmezési lehetőségei

A kritikák alapvető hasonlósága, hogy kiemelik a fragmentáltságot mint a kötet szerkesztési elvét. Határ Győző e szerkesztésmód miatt a *Szódalovaglás* verseit álomszövegeknek nevezte, így utalva a kötet felszínén érzékelhető kaotikusságra, valamint az értelmezhetőség nehézségeire. Ugyanezen a vonalon haladva tovább Németh Zoltán a *Szódalovaglást* „végzetesen szétesett, rapszodikus elrendezésű, kavargó, a pillanat változásainak engedelmeskedő szövegkorpusznak” (Németh 2006: 76) tekintette, amelyet az egyes elemek szemantikai önazonosságának elbizonytalanodása okoz. Németh szerint a kötetben megjelenő „szövegformálásnak a lineritás (sic!) helyébe állított rhizomatikus burjánzás felelne meg,

[...] amely az olvasás irányait váltogatná” (Németh 2006: 78). Feltételezésem szerint azonban a szövegkorpusz szerkesztésmódjában a linearitás valós funkcióval rendelkezik, és nem csak egy, a könyvforma lehetőségét átlépő koncepcióra való törekvés kudarca, melynek oka a versek egy szükségszerű sorrendisége. Ehhez először érdemes megfigyelni a kötet paratextusának egy részletét: „Óvatlan sorok, félversek, versek kirakata ez a munka, fragmenteké, melyek zöme ’85 és ’87 között játszódtott és íródott különféle cédulákra, hányódó noteszekbe, hogy hosszan ellenállva az elrendezés riadt és tétova kísérleteinek, ’89 tavaszán-nyarán könyvvé mégis összeálljon. S ez a műfaja is: könyv. Ha van kérés, kéretik egyben olvasni...”

Az egyben olvasásra való felszólítás mögött feltételezhető a szövegek rögzítésének tudatossága. A *játszódik* szó szintén igen fontos szempontot nyit meg, hiszen utal egy, a kötet keretén belül működő történetre, amely összhangban áll Mészáros Sándor elképzelésével, mely szerint a kötet töredékeiből „összeáll egy összegző, lírai létnapló” (Mészáros 2007: 17). Parti Nagy Lajos egy, a kötet elkészülése után nem sokkal megjelent interjújában a *Szódalovaglás* kapcsán így beszélt az epikához való viszonyáról: „Lehetne mondani talán, hogy megpróbálnám megkeresni a magam [...] Átjáróját a lírától az epika felé [...] Ez még líra, [...] de egésze, szerkezete [...] hordozza a »történetet« [...]” (Keresztury 1991: 180).

A kötet szerves része tehát a benne rejlő történet, amely azonban a töredékes szerkesztésmód miatt csak impliciten jelentkezik. E történet meglétét, valamint a tágra értelmezett napló jelleget jelzi a *Szódalovaglás* időkezelése, amely a trópusok működését vizsgálva igen szembevető. A versekben lévő tropikus kifejezések igazodnak az egyes évszakokhoz tartozó toposzok¹ terminológiájának használatához, ráadásul a kötet lineáris olvasása esetén a trópusok az évszakok szabályszerű váltakozását implikálják. Ez természetesen nem sajátossága a *Szódalovaglás* összes versének, azonban a struktúrán kívül álló szövegek az imént vázolt rendszerrel inkább semleges, mintsem ellentmondó viszonyban állnak, így, bár nem képezik szerves részét az elképzelésnek, fennakadás nélkül beleilleszthetők az egyes paradigmákba. Ezt a kötet első harmadának egyes szövegein keresztül kívánom szemléltetni, mert itt a leginkább szembevető.² Előrebocsátom, hogy az itt tárgyalt szövegekkel csak ebből az aspektusból, egy-egy trópusot kiemelve fogok foglalkozni, mivel egyelőre nem célom a részletes értelmezés, csupán az időbeli folytonosság szemléltetése.

¹ A toposz fogalmán itt azon trópusokat értem, amelyek történetiségük alakulása során kodifikálódtak.

² A kötet három részre osztott, az egységeket a fragmentek egy-egy részletéből készült montázs választja el.

3. Koherencia és trópus a *Szódalovaglás* mint kötet szintjén

15. fragmentum:

*augusztus van
fürtökben hullanak a csillagok
valaminek vége van vége
orrunkban szúrós vízszagok
ez az édes rokkadás éve
szeress
szuszog a hegy szuszog a bálna
vizes
dagad az éjszaka lába
ki ne szeretne sima és feszes
kasírozz föl a nyárra*

A *Szódalovaglás* 15. elemében expliciten is megjelenik a nyár („augusztus van”), és e toposz alá rendeződnek a különböző tropikus kifejezések. Közülük most a „fürtökben hullanak a csillagok” kép érdekes, amely a kötetben belül nyárhoz kapcsolódó szövegek egyik alapvető trópusa. Megjelenik a 153. versben³ is, ahol a „nagy szénásszekerek álldogálnak ottan” vendégtextus eszünkbe juttathatja Arany János *Toldijának* első strófáját. A szénásszekerek képe egyrészt a csillag, valamint az ég trópusával összevetve a Göncölszekérre referál, másrészt az intertextualitás miatt a forrásszöveg első strófájának képét, a nyári betakarítást idézi meg, így támogatva az idő bizonyos fokú rögzítését.

36. fragmentum:

*itt van az ősz itt van ujjé
s szép mint mindig énekem
istentudja hogy mi okból
jövök haza a kioszkból
s húzgálom a zörgő avarban
mint kiskocsit az életem*

A szöveg ironikusan kifordítja Petőfi Sándor *Itt van az ősz, itt van újra* című versét. A Petőfi-költemény vershelyzetének („S hallgatom a fák lehulló levelének / Lágy nesztét”) parafrázisa („s húzgálom a zörgő avarban / mint kiskocsit az életem”) a beszélő egzisztenciális lefokozásának trópusaként az ősz toposz terminológiáját alkalmazza. Ez a kép, melyben a beszélőhöz egy metonimikusan

³ „este van hűvös van csillagos van / hangya kötőhártya úszkál a logoszbán / vérér vagy szürke por bűgőcsiga robban / nagy szénásszekerek álldogálnak ottan”

kapcsolódó elem (itt: „életem”) a kiskocsi képéhez hasonul, szerkezetileg erőteljes egyezést mutat a 105. fragmentum egy komplex trópusával, mely azonban már télies versszituációban jelenik meg:

*mint nyeletlen éjszakában
aszfaltozó gép nagy piros
olyan kiskocsit húzgálom a lábam
ezen a jeges papiros
mint akire ráfagy a blöddli
arcában guggol a vigyor
majd felpattanva elkezd bőgni
s véresre ipiapacsol
úgy ugranék de ugró lábam
szertecsúszik az iszamos
aszfaltozó nagy éjszakában
hol korcsolyázni kéne most
negyedkörívní lassu bőgni
és hosszú szép párhuzamos*

Itt a trópus komplexebb, hiszen a kiskocsi, illetve a láb között nincs kötőszó, amely meghatározná a két elem közti viszonyt, azonban a punkció hiánya miatt a *húzgálom* kifejezés egyszerre vonatkozik mindkét szóra. A Parti Nagy-féle grammatikai csavar révén a két elem között hasonlóságon alapuló kapcsolat alakul ki. A két szövegrész azonban lényeges eltéréseket is mutat. A második szöveghely komplex trópusában a *jeges papiros* szintagma egyrészt a tél terminológiáját alkalmazva megidézi azt, másrészt a papiros az írás aktusának jelentésével bővíti a szöveget. A kiskocsi aszfaltozó géphez történő hasonulásának köszönhetően azonosul az írószerrel. A működés alapján való azonosítás mellett a láb formája révén válik a toll metaforájává, így egyeztetve össze a toll papíron mozgását, vagyis az írást a jégen mozgó ember és kocsi bizonytalanságával. Ez a viszonszerveződés az esetlenség trópusaként működik, amely oppozícióban áll a korcsolyázás képével, mely a magabiztosságot konnotálja. Utolsó példaként hoznám a 142. fragmentumot:

*motozva mint egy májusi pajta
langyos esőszalmájába bujta
tott zöldág gyűrött gyermekdalok
kocsányán a hernyó fölragyog
s mintha a zöld levelecskét hinta emelné
s engedné egyre hint a
nyakába cseppecskét mi jó dolog
hasára szalmacsutkát rajzolok*

*s motoz lefölle ujjacskaként rajta
végig a háton és végig a fejte
tőn tanulatlan mozdulatod
az esőé hogy zöldágra dobog
s leszárad mikor e furcsa fajta
gyermekdal bokrán ujjongva kihajt a*

A szöveg rájátszik a „Bújj, Bújj zöld ág” kezdetű gyermekdalra. Ahogy a monodókában, itt is megjelenik a zöld ág trópusa, ami azonban már a folyamatosságot implikáló *bújj* felszólítás helyett a befejezett aspektusú *bújztatott* jelzővel van ellátva. Így tehát a gyermekdal kora tavaszi jellege, ahhoz kapcsolódó képei a késő tavaszi időszak trópusává válnak, ahogy ezt a májusi pajta képe is explikálja.

Ez alapján látható, hogy az egyes, valamely évszakot idéző trópusok esetenként visszatérő alakzatként működnek, tehát a kötetben belül szemantikai hálózatot hoznak létre. Másrészt, ha az itt említett, valamely évszak terminológiáját használó szövegeket a *Szódalovaglás*ban elfoglalt helyükként tekintem végig, kirajzolódik az évszakok váltakozásának rendszere (15. nyár; 36. ősz; 105. tél; 142. tavasz; 153. nyár), amely időbeli folytonosságával részben alátámasztja a korpusz *naplóként* történő értelmezését. A *lírai* és a *lét* kifejezés azonban még mindig magyarázatra szorul.

4. Koherencia és trópus a szöveg szintjén

Imént a kötet szintjén lévő szövegösszetartó erőt vizsgáltam meg a trópusok viszonlatában, most azonban egy versén keresztül vizsgálom meg a koherencia, illetve a trópus viszonyát. Az előbbi példák alapján is észlelhető, hogy a kötet tematikailag sokszínű, egy dolog azonban igen erősen összefogja a korpuszt, mégpedig annak poétikája. Ennek ismertetése érdekében a 188., „akkor az ember lángban áll könyékig” kezdetű fragmentumot elemzem, amely költészeti felfogásban jól reprezentálja a *Szódalovaglás* egészét.

*akkor az ember lángban áll könyékig
rettegni kezd úristen el ne múlt
s rettegni kezd hogy sért e könyörgés is
hiszen szabad vagy múlhatatlanul
akkor az ember mint újságpapír
megáll a tűzben ferdén feketén
ég az arcán az ólom mint a zsír
a napra cseppent üdvözltekén
ez a szonett is úgy fordul feléd
hogy nem egészít és nem is egészül
kerek szerelmem szép malomkerék*

*hol életem maroknyi lisztje készül
a rettegésem mért is értenéd
forog forog patakja hangja nélkül*

A vers expliciten reflektál saját formájára („ez a szonett is úgy fordul feléd”). Ezt részben figyelembe véve határoztam meg a szöveg értelmezési egységeit is, tehát először az első nyolc, majd a maradék hat sort kezelem egyben. Ez a tagolás a trópusok hatóköreinek is többé-kevésbé megfelelnek. Hatókör alatt itt az adott kép szövegbeli kiterjesztettségét értem, tehát egy központi trópus alá rendeződő, azt magyarázó egyéb kifejezések összességét.

Az első nyolc sor központi toposza a tűz, amely itt lángként, illetve égésként jelenik meg. A tűz az irodalmi hagyomány egyik legelterjedtebb toposza. Pál szerint „Elsősorban a szenvedély, az életerő, a megtisztulás, ugyanakkor a bűnhődés jelképe” (Pál–Újvári 1997: 473). Ez az ambivalencia a szövegben is megjelenik a láng és az égés kapcsolatában. Ehhez érdemes a 178. fragmentum egy részletét megtekinteni: „piros az ember igyekvése / egyre idegesebben nyúl a kéz”. Az említett részletben a *piros* szó a láng metonímiájaként értelmezve az ideges kézmozdulat trópusával együtt a „lángban áll könyékig” szöveghely szenvedélyes, erőltetett igyekvésként való értelmezését biztosítja, ami az adott jelenység elmúlása elleni könyörgés jellemzője. A könyörgés formájából adódóan olyan dialogikus viszony bontakozik ki, melyben a másik fél hallgatásával van jelen, így nehéz identifikálni. Lehetséges azonban a „rettegni kezd úristen el ne múlj” *úristenének* indulatszó helyett tényleges megszólítottként való értelmezése, amelyet erősít a könyörgés aktusa is, ami a zsoltárénekek műfaját idézi.

A beszélő elmúlástól való rettegése egyben a megszólított múlhatatlanságának megkérdőjelezése is. Az ebből fakadó büntudat trópusa a második négy sorban jelentkezik, melyben a tűz az előbbi sorok *szenvedélyes* lángjához képest sokkal inkább a bűnhődés metaforájává válik. Az ehhez metonimikusan kapcsolódó „ember mint újságpapír” hasonlat a következő sorok terminológiáját előlegezi meg. Az „ég az arcán az ólom” részletben az előbbi hasonlat két eleme metaforizálódik. Az *ember* – *papírlap* koreferencialitása mögött a költői kép egyes elemeihez rendelt szinekdochikus struktúra (*ember* – *arc*; *papírlap* – *ólom*) a metafora szintjén kiazmikusan összemosódik, így az *arc* a *papírlap* metaforájaként, az *ólom* pedig az *arcon* lévő zsírként artikulálódik. Ez a komplex topológiai struktúra metapoétikai jellegét jelzi, hogy a *papírlap*, illetve a rajta lévő *ólom* az írás, a szöveg allegóriájaként működik, amihez azonban hasonlatként csatlakozik a „napra cseppent üdvözültek” képe, amely révén a vallási olvasat beépül a metapoétikai értelmezési keretbe.

Az utolsó hat sor középpontjában a *malomkerék* toposz áll, amely az állandóság, illetve a gyötrődés jelképe. A „kerek szerelmem szép malomkerék” megszólítás magában rejtje a szerelem malomkerékkel való azonosítását is, amely által a

vers a szerelemhez való beszéd olvasatával bővül. E vonalon haladva tovább a szerelem megszólítása – ahogy az előző szakaszban is – a jelenség múlhatatlanságának és teljességének problematikájával foglalkozik. A szonett cselekvőként való pozicionálása („ez a szonett is úgy fordul feléd”) révén a beszélő metonimiájaként értelmezhető, míg a fordulás aktusa a beszéd trópusaként működik. A grammatikai viszonszerveződést tekintve a „hogy nem egészít és nem is egészül” sor a szonetthez tartozik, a *fordul* szó azonban beleilleszkedik a malomkerék terminológiájába, tehát a szerelem mint malomkerék az egészülésre, egészítésre való képtelenség tulajdonságának birtokában a szonettel hasonlóságon alapuló viszonyba szerveződik.

Az utolsó sor („forog forog patakja hangja nélkül”) terminológiailag a malomkerék toposzának fogalomkörébe tartozik, a *forog* ige alanyi ragozása miatt azonban a rettegésre való referálásként is értelmezhető. A kép egyrészt az önműködés, az állandóság trópusaként jelenik meg, hiszen a hang nélküli folyás aktusa a külső hatásoktól függetlenül működő jelenséggént értelmezhető, ugyanakkor e működés önkényességét és indokolatlanságát is jelzi. Attól függően, hogy a képet a rettegés vagy a malomkerék trópusaként olvassuk, a rettegésre vonatkozva annak indokolatlanságaként értelmeződik, míg a malomkerékre referálva sokkal inkább a trópus pozitív jelentése, az önállóság tulajdonsága válik érvényessé. A patak és hangja metonimikus viszonyát azonban másfelől is meg lehet közelíteni. A patak alapvető tulajdonsága a mozgás, ami elválasztja az állóvíztől, a patak hangja pedig ennek a mozgásnak a jelölője. A hang hiányából tehát következik mozgás hiánya is. Ez a malomkerék és a patak metonimikus viszonyában értelmezve a malomkerék forgásának tagadását vonja maga után. A forgás trópusa így önnön, valamint a megszólított lényegi tulajdonságainak tagadásává válik, ezáltal szervezve át egészében az addigi jelentésstruktúrát. A fragmentumból kirajzolódik az egzisztencia, illetve a költészet szoros szimbiózisa. Ez a szöveg, ahogyan a kötet többi verse is, a beszélő érvénytelenségének allegóriájaként értelmezhető, melynek következtében a szövegvilág elemei relativizálódnak, értékük szintén megkérdőjeleződik, beleértve a központba állított társas kapcsolatokat, valamint magát a költészetet is.

5. Összegzés

A trópusok és a koherencia közti viszonyról elmondható, hogy egyes trópusok ismétlődése révén olyan szemantikai hálózat alakul ki, mely alapján a kötet bizonyos elemeinek jelentése a determináció felé mozdul el. A szövegekben megjelenő konvencionális költői képek, a toposzok terminológiája meghatározza a trópusok szóhasználatát, ugyanakkor ezek az alakzatok a toposzok történetileg rögzült jelentését, jelentésárnyalatait képesek megbontani. A kötet tropikus kifejezései egy felsőbb szinten temporalitáson alapuló, lineáris rendszert hoznak létre,

ami azonban nem jelenti a szövegértelem rögzülését, csupán jelzi a kötetből kiolvasható történet lehetőségét. A trópusok kölcsönhatása miatt egyetlen adott olvasat sem képes megfelelni a viszonszerveződés pluralitásának, ezáltal a koherencia szükségszerűen felbomlik, majd egy másik szinten alakul újjá, amely feltehetően valamely követelménynek eleget nem téve szintén érvénytelenné válik.

Irodalomjegyzék

- BEAUGRANDE, A. DE-DRESSLER, W. U. 2000. *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*. Budapest: Osiris Kiadó.
- DE MAN, P. 2002. *Olvasás és történelem*. Budapest: Osiris Kiadó.
- DE MAN, P. 2006. *Az olvasás allegóriái*. Budapest: Magvető Kiadó.
- DOBI E. 2016. Gondolatok a koherenciáról. In: Dobi E.–Andor J. (szerk.): *Tanulmányok a szövegkoherenciáról*. *Officina Textologica* 19, 11–20
- DOMONKOSI Á. 2006. *Stílselemzés, trópusok, alakzatok*. Eger: Líceum Kiadó.
- JAUSS, H. R. 1999. *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*. Budapest: Osiris Kiadó.
- KEMÉNY G. 1999a. *A nyelvi kép mint „rendellenesség”*. In: *Magyar Nyelvőr* 1999/3, 292–302
- KEMÉNY G. 1999b. *A nyelvi kép mint „szabályszerűség”*. In: *Magyar Nyelvőr* 1999/4, 395–403.
- Keresztury T. 1991. Félterpeszben. In: Keresztury T.: *Félterpeszben*. AK Füzetek 54. Budapest: Magvető Kiadó.
- KERESZTURY T. 2002. Fragmentek mérnöke. In: Keresztury T.: *Kételyek kora*. Budapest: Magvető.
- KISS S. 2012. A szövegösszefüggés sajátosságai lírai szövegekben. In: Dobi E. (szerk.): *A szövegösszefüggés elméleti és gyakorlati megközelítési módjai. Diskusszió*. *Officina Textologica* 17, 17–24.
- KÖVECSÉS Z. 2005. *A metafora*. Budapest: Typotex Kiadó.
- NÉMETH Z. (szerk.) 2008. *Tükördara*. Budapest: Kijárat Kiadó.
- NÉMETH Z. 2006. *Parti Nagy Lajos*. Pozsony: Kalligram Kiadó.
- NIETZSCHE, F. 1997. *Retorika*. In: Thomka B. (szerk.) *Az irodalom elméletei IV*. Pécs: Jelenkor Kiadó, 5–49.
- PÁL J.–ÚJVÁRI E. (szerk.) 1997. *Szimbólumtár*. Budapest: Balassi Kiadó.
- PETHŐ J. 2003. *Koherencia és adjekció*. In: Szathmári I. (szerk.) *A retorikai-stilisztikai alakzatok világa*. Budapest: Tinta Kiadó, 169–182.
- PETŐFI S. J. 2004. *A szöveg mint komplex jel*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- PETŐFI S. J. 2009. *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram 2*. *Officina Textologica* 15. Debrecen: Debreceni Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék.

- TOLCSVAI N. G. 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- ZALABAI Zs. 1986. *Tűnődés a trópusokon*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

Trope and Coherence

According to the textological research of the last decade, it can be started that coherence is the ontological prerequisite of textuality. This paper examines the relationship between the notions of trope and coherence. After the theoretical survey, through the corpus of Parti Nagy Lajos's volume *Szódalovaglás*, it comes to light that the tropical expressions on the level of volume create a linear system based on temporality. However, none of the interpretations can benefit from the plural relation-network caused by tropes, leading to the decomposition of coherence, which then reappears at a different level, where it will not meet one of the requirements, thus becoming repeatedly invalid.